

Guus Sluiter, kunsthistoricus, is directeur van Nederlands Uitvaart Museum Tot Zover. In het museum is momenteel een tentoonstelling over post-mortemfotografie.

Foto's van dode mensen zijn niet raar

Foto's van net overleden mensen roepen gemengde reacties op. Velen vinden ze afschuwelijk, sommigen vinden ze troostrijk. Overledenen fotograferen is een oude traditie, maar ook vroeger waren de meningen verdeeld. Toch vallen recente post-mortemfoto's te begrijpen en te waarderen vanuit de geschiedenis.

De opnamen zijn gemaakt om te kunnen herinneren.

“Hoe de familieleden het kunnen verdragen om naar deze foto's te kijken, kan ik niet begrijpen, tenzij ze een bijzondere voorliefde voor het afgrijselijke hebben. Wat mij betreft, ik begrijp de noodzaak om de doden te fotograferen al helemaal niet.” Dit schreef George Bradforde in 1882 in een tijdschriftartikel over ‘vreemde’ opdrachten voor fotograferen. De tentoonstelling *Post Mortem - foto's vol liefde en verdriet*, te bekijken in Museum Tot Zover tot en met 10 april 2016, laat ruim tweehonderd oude en nieuwe post-mortemfoto's zien. Het deel met de historische foto's is verreweg het grootste. Deze 180 foto's komen uit de unieke collectie van de Britse verzamelaar Paul Frecker. Ze zijn gemaakt tussen 1855 en 1955.

Bradforde had er destijds moeite mee en dat vooroordeel leeft tegenwoordig nog steeds. Maar als je de foto's bekijkt, kan je niet anders dan constateren dat ze toch vooral uitingen zijn van verdriet en gemis, dat ze zijn gemaakt uit liefde en om iemand te herinneren. Dat blijkt ook uit de teksten die op de achterkant van sommige foto's zijn

geschreven: “*Dear little Marjorie/ for her Auntie Amy of “Souvenir d'une mère à une mère”*”

Een mooi dagboek-

fragment van Lady Knightly sluit hierop aan. Zij bracht een bezoek aan prinses Alice, de dochter van de Britse koningin Victoria en de in 1861 overleden prins Albert. Lady Knightly schreef: “... zij liet me een grote schat zien, een afbeelding van haar geliefde vader, genomen na de dood, met het mooie gezicht zag hij er zo kalm en vredig uit.”

In 1839 werd de ‘ontdekking’ van de fotografie officieel aangekondigd. Tien jaar later hadden de meeste steden fotostudio's. Fotografen maakten vooral portretten. De eerste decennia werden er honderdduizenden gemaakt. Post-mortemfoto's vormen er maar een klein gedeelte van. Maar weinig fotografen maakten dergelijke foto's. Tussen de bijna 15.000 portretfoto's die de in Londen werkzame fotograaf

In veel Aziatische landen rust geen taboe op foto's van doden en worden ze ruimhartig met anderen gedeeld

Camille Silvy (1834-1910) maakte, zaten maar tien post-mortemfoto's. Toch afficheerden sommigen zich als specialist op dit gebied. Ze adverteerden met de mogelijkheid om invaliden en overledenen ook in hun eigen huis te fotograferen. Dit was in verband met het licht en het technische procedé overigens bijzonder lastig voor de fotograaf. In fototijdschriften verschenen ook artikeltjes met tips voor het maken van een goede post-mortemfoto. Een taboe rustte er dus niet op. Alhoewel portretten van de doden niet massaal werden gemaakt in de negentiende en vroege twintigste eeuw, waren ze dus ook niet uitzonderlijk. Het gebruik was goed verspreid, althans binnen de christelijke wereld, want de meeste foto's zijn afkomstig van christelijke landen. De Amerikaanse Burns Archive en Thanatos Archive bevatten duizenden exemplaren en Paul Frecker, vermoedelijk degene met de grootste Europese collectie, heeft er ruim driehonderd. Zijn foto's komen uit veel verschillende landen, maar vooral uit Amerika. Het merendeel van de post-mortemfoto's bevat een kind, meestal alleen en soms met anderen. Sommige foto's zitten nog altijd in de mapjes waarin ze werden bewaard, bijvoorbeeld in mapjes die speciaal op de markt waren voor de eerste babyfoto. In de negentiende eeuw waren de familiealbums populair en het is bekend dat daar ook post-mortemfoto's in werden bewaard. Van enkele gevallen weten we dat zulke foto's ingelijst en wel werden opgehangen of neergezet. Ze werden gekoesterd en gedeeld met familie en

vrienden. Na de Tweede Wereldoorlog lijken er minder post-mortemfoto's te zijn gemaakt. Weliswaar beschikten steeds meer

mensen over een camera, maar de dood kwam toen verder van het leven af te staan. Een foto van de dode vond men al snel ongepast. Pas aan het einde van de twintigste eeuw verschenen er uitvaartfotografen. Vaak doen deze post-mortemfotografen dit werk naast hun praktijk als trouwfotograaf; heel vergelijkbaar met de vooroorlogse fotografen. Vanaf 2008 bestaat ook de Stichting Make A Memory, die kosteloos foto's verzorgt van ernstig zieke, terminale en overleden kinderen. Een taboe rust er echter nog wel op. Op verschillende webfora wordt negatief gereageerd op foto's van overledenen, al is er ook begrip.

Met de komst van de *smartphone* met camera is het normaal geworden om altijd een camera bij je te hebben en daar ook

constant gebruik van te maken. Het hele leven wordt niet alleen vastgelegd, maar ook gedeeld via sociale media met vrienden, volgers of de hele wereld. Grenzen ten aanzien van 'wat wel of niet kan' worden overschreden. Wat altijd privé was, wordt nu snel openbaar en onderscheid is er vaak niet meer.

En daar is dan de *selfie* met opgebaarde overledene. Zoals die van de arme Sri Lankese man (zie pagina 24, Kijk op Kunst). Hij kreeg de (westerse) wereld over zich heen, terwijl deze *selfie* niets anders is dan een moderne variant op de negentiende-eeuwse traditie. Bovendien rust er in veel Aziatische landen geen taboe op foto's van doden en worden ze ruimhartig met anderen gedeeld.

Pratend met anderen over de tentoonstelling die nu te zien is in Museum Tot Zover komen er veel verhalen naar voren van mensen die zelf een post-mortemfoto hebben gemaakt. Hoe gebruikelijk dit is, weten we nog niet. En hoe gemakkelijk men deze intieme foto wil delen, is ook nog onduidelijk. Maar iedereen kan bijdragen aan *Post Mortem* door een (liefst recente) post-mortemfoto naar het museum te sturen (info@totzover.nl). *Selfies* met een overleden familielid of vriend zijn meer dan welkom. Met *Post Mortem* wil Museum Tot Zover laten zien dat foto's van onze doden minder vreemd zijn dan we denken, dat ze verhalen van liefde en verdriet vertellen en dat ze soms ook gewoon heel mooi kunnen zijn. <

Justine Pardoën is hoofdredacteur van Ouders Online en specialist mediaopvoeding bij Bureau Jeugd & Media en Mediaopvoeding.nl. Zij schreef onder andere boeken over het gebruik en effect van sociale media en over mediawijsheid op school.

> **opponent**

Maak *selfies* met doden taboe

Selfies met dode mensen op Facebook? Het maakt de dood tot vermaak, vindt specialist mediaopvoeding Justine Pardoën. Jonge kinderen zien al gruwelijke beelden van verminkte lijken. En ook voor de dode als trofee geldt: mag het ons bespaard blijven?

Het laatste beetje taboe op beelden van lijden, sterven en dood lijkt door sociale media te verdwijnen. Ik ben daar niet blij mee. Kinderen zien al op de basisschool foto's van onthoofde mensen en andere lichamelijke schendingen door geweld en ongelukken. *Selfies* met de doden als trofee, als 'bewijs'. Niets blijft ons meer bespaard. We wennen aan het zien van die beelden. Op een gegeven moment voelt het niet meer 'echt' en wordt het entertainment. Vermaak. Dat weten we uit onderzoek.

Vorig jaar zag ik het voor het eerst: via sociale media ging een foto rond van een tiener die een *selfie* gemaakt had met haar zojuist overleden oma. Het meisje had er haar *duckface* bij opgezet (getuiste lippen voor een 'sexy' look). Voor velen ging dit te ver. Ze zagen geen rouw, geen verhaal van liefde en verdriet, maar... ja, wat eigenlijk? Ik zag: "Kijk eens wat mij nu

Raar wordt het pas als die foto's in het openbaar, via Facebook bijvoorbeeld, gedeeld worden

overkomen is!" Vermaak voor de volgers. Het voelde wél raar. Een foto gemaakt door een professionele fotograaf, die je kunt laten zien in de intieme kring en waarbij je nog even kunt vragen of iemand de foto wel wil zien, is iets heel anders dan een bredere kring confronteren met een zelfgemaakte foto via e-mail, WhatsApp of sociale media. Ouders die een kind verliezen, kunnen er veel troost aan ontnemen als ze kunnen terugkijken op die eerste vreselijke dagen na

het overlijden met behulp van mooie foto's. Het helpt bij herinneren, verwerken en gedenken. Dat is inderdaad niet raar. Raar wordt het pas als die foto's in het openbaar, via Facebook bijvoorbeeld, gedeeld worden.

In ziekenhuizen word je gevraagd je te houden aan de goede gewoonte om geen foto's te maken van patiënten en verplegend personeel. Dat is niet voor niets: iedereen heeft recht op privacy in situaties waarin je op je kwetsbaar bent. Lijden, sterven en dood-zijn, horen daarbij.

Gedeelde smart is halve smart. Ja. Maar het delen van *selfies* met dode mensen, waarbij niet alleen de kijker overvallen wordt, maar ook de integriteit van de overledene wordt geschonden, dat mag van mij tot taboe worden verklaard. <